Per Norberg och
Lars O. Lagerqvist

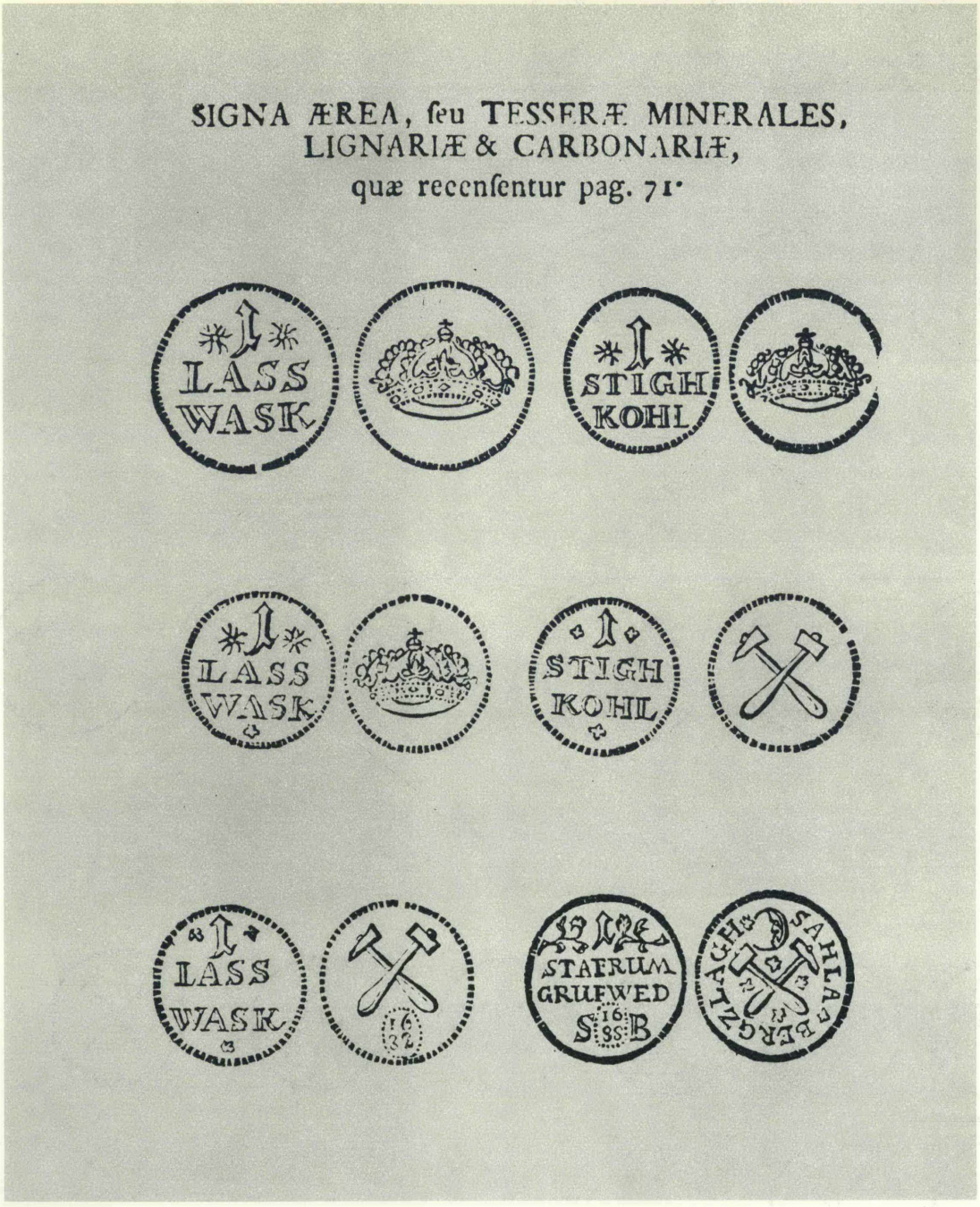
POLLETTER VID SALA SILVERGRUVA

1. Historisk översikt.

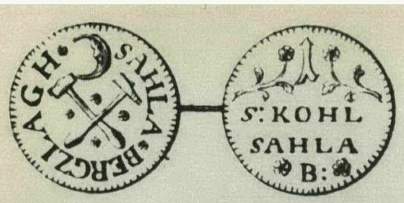
Hur tidigt man börjat att begagna polletter vid Sala silvergruva för att därmed betala allmogen för ved och kol, som ditförts, samt bergsmännen för vindkörning, forning av malm m.m., ha vi icke funnit någon uppgift om. Men den 19 maj år 1636 gav Karl Bonde inspektoren Erik Hansson order att lämna polletter till möklintebönderna för det kol, de levererade som mantals- och boskapsskatt. Vid uppbördstingen fingo de sedan lämna polletterna till fogden som bevis på fullgjord skatteplikt.[1] Med dessa tecken betalade således bönderna utlagorna, varefter Bergslaget löste igen dem av uppbördsmannen. Detta var till fördel för kronan, som därigenom lättare och säkrare fick in sin uppbörd. Hade kol- och vedleverantörerna erhållit kontant betalning, är det tämligen säkert, att penningarna i de flesta fall förskingrats, innan kronoutlagorna skulle erläggas. Bergslaget hade också sin fördel av pollettsystemet. Det behövde icke ständigt ha reda penningar till hands utan kunde i lugn och ro av betalningen för silverleveransen avlägga en lämplig summa i sin kista, tills dagen för inlösen av de utelöpande polletterna var inne. Vid de bruk, som hade egen diversehandel, såsom Avesta, mottogos polletter som betalning i bruksboden. Men så kunde man ej förfara vid silverbruket, som saknade så kallat magasin ända till 1743.

Polletterna i Sala voro från början gjorda av näver och åttkantiga samt hade lämpliga inskriptioner, som 1 stig kol eller 1 famn ved. På 1640-talet och kanske tidigare var det guldsmeden Stellan Persson i Sala, som tillverkade stämplarna. Den förmodan, som tidigare uttalats, att inga polletter skulle ha tillverkats i Sala, utan alla ha präglats i Avesta, är alltså felaktig (A. W. Stjernstedt, Beskrifning öfver svenska kopparmynt och polletter, II, Sthlm 1872, s. 122). Guldsmeden Stellan Persson är ej känd i något annat sammanhang; däremot verkade efter 1638 och någon tid framåt en viss Sven Persson i Sala (Jfr Rig 1952, s. 87—88). Kan det röra sig om en felskrivning i gruvtingsprotokollet, eller voro två guldsmeder — då möjligen bröder — verksamma?

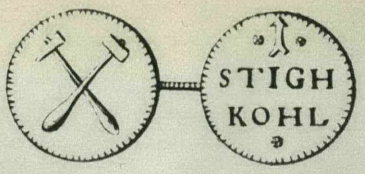
Näverpolletterna sletos ut fort. Därför bestämde gruvrätten 1654, att nya för vask och kol skulle stämplas vart kvartal och de gamla brännas upp. För varje gång gjorde man omkring 1000 stycken. Liksom det nya sekret, som bergmästaren låtit göra, förvarades pollett-

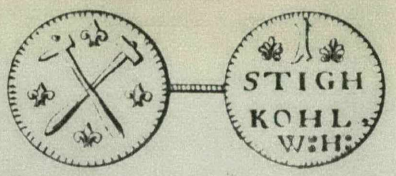
Pl. I. Polletter från Sala silvergruva, återgivna efter P. O. Wollenius, Argenti Fodinæ ut et urbis Salanæ succincta delineatio. Diss. Ups. 1725.

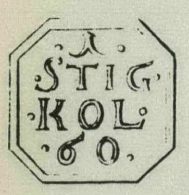
1

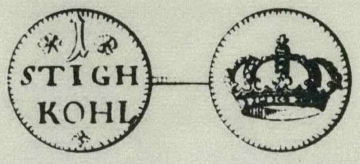
2

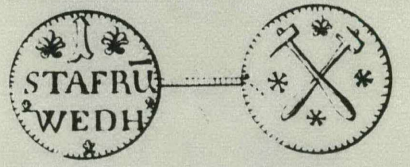
3

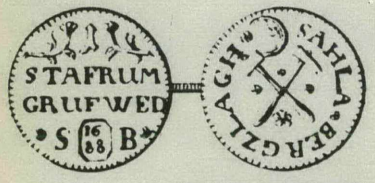
4

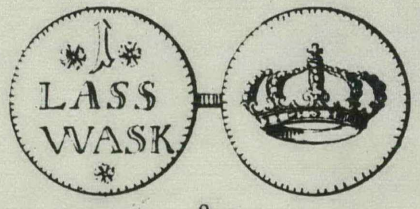
5

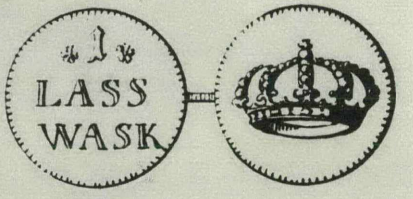
6

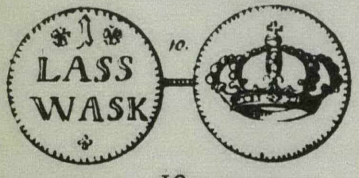
7

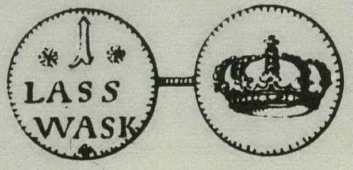
8

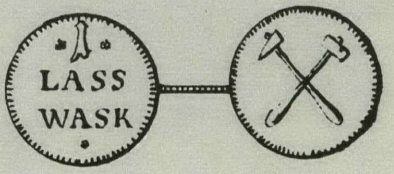
9

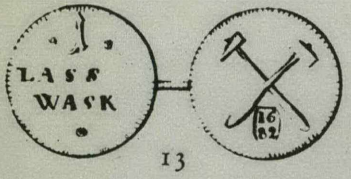
10

11

12

13

14

15

16

17

18

Pl. II, t.v. Teckningar av polletter från Sala silvergruva i beskrivning över den Rålambska pollettsamlingen.

Pl. III, ovan. Fotografier av polletter, tillhörande Kungl. Myntkabinettet eller därstädes deponerade samlingar.
Båda planschernas siffror hänvisa till motsvarande siffror i texten.

1

2

3

4

5

6

7

8

Pl. IV. Fotografier av polletter, tillhörande Kungl. Myntkabinettet eller därstädes deponerade samlingar.
Siffrorna hänvisa till motsvarande siffror i texten.

stamparna i en bordslåda med tvenne lås, vartill bergmästaren innehade den ena nyckeln och hyttmästaren Erik Grelsson den andra. Tyvärr kunde dessa polletter förfalskas utan större svårighet. Vid uppbördstingen år 1660 upptäckte man, att tusentals näverpolletter ingåvos, som icke utgivits. Bergmästaren lät då genast slå kopparpolletter i Avesta, och de voro icke så lätta att eftergöra. »Därigenom är i dessa tu åren hänt», skrevo de tolv edsvurna till bergskollegiet den 31 januari 1662, »att Bergslagen icke ett vasklass hava köpt och bokverken likväl varit i sin fulla gång».[2] Denna anmärkning gällde, som synes, vaskforslingen. Varje delägare i gruvan var skyldig att årligen föra ett visst antal lass stuff och vask till bokverken och hyttorna. För hel gruvdel var skyldigheten 1660 aderton lass vask i månaden enligt Stalhoff.[3] Rubenius anger 1662, att varje bergsman måste föra femton lass vask eller malm i månaden från gruvan till hyttan, för vilket lämnades fyrkantiga klippingar av koppar.[4] På gruvstugan beslöts den 26 september 1682, att varje gruv- och hyttedel skulle månadsvis forsla tio lass vask till hyttan. För lasset lämnades en pollett. Vid årets slut fick så delägaren redovisa sina polletter inför ledningen och återlämna dem. På detta sätt visade han, att han fullgjort sin forningsplikt. Men ingenting hindrade, att han köpte polletter av andra, som fört fram flera lass, än de voro skyldiga till, eller av sådana, som forade på förtjänst. Många meddelanden om forning och polletter finnas i gruvtingsprotokollen för Sala. Men även resande främlingar observerade detta egendomliga betalnings- och kontrollsystem. Så omnämner Johann Beckmann i sin Schwedische Reise, 1766, att dessa så kallade vaskpolletter då voro tillverkade av koppar och liknade mynt av en styvers storlek. På ena sidan stod en krona och årtalet 1744 och på den andra »1 Lass Wask».

Antagligen hade man funnit det för kostsamt att på en gång utbyta alla slags polletter av näver mot sådana av metall, ty den 23 september 1667 klagas det över att falska vedpolletter av näver[5] voro i omlopp, men nu skulle kopparpolletter tillverkas även för vedleveranserna. Flera klagomål över dylika underslev förekomma vid denna tid i gruvrättens protokoll. Den 4 november nämnda år kom man därför på gruvstugan överens om att beställa 2000 halva och 1000 hela vedtecken. På den ena sidan skulle stå »1/2 STAFRUM WEDH» respektive »1 STAFRUM WEDH» och på den andra sidan »det vanliga koltecknet, som här vid bruket bliver, nämligen tvenne hamrar uti kors».

Den 9 december 1671 beslöt man att vid Avesta beställa 3000 kolpolletter av samma storlek som förut, men nu av mässing. De skulle vara fyrkantiga och på ena sidan ha »med latinsk stil» inslaget »1. STIJG KOHL» och på den andra W ovanför och H inunder, vilket betecknade Våla härad.[6] Dessutom borde de förses med »promontz» (uddning), varmed möjligen menas något slags lettring, så »att ingen skälm kan detta förvandla eller göra efter».[7]

Den 5 maj 1682 heter det återigen, att man måste beställa 4000 kolpolletter av mässing från Avesta. Även vedpolletter enligt beslut av den 12 april 1683 och likaså dagsverkspolletter (1684 den 2 maj) finge tagas från kopparbruket. Likaledes lämnades polletter vid leverans av sågstockar. De hade 1678 beteckningen »L.S.» (LAGGILL STOCK) inom en ring. Några sådana polletter äro ej bevarade till våra dagar. På de polletter, som utdelades för avlämnad drevaska, var stämplat »1 TUNNA ASKA».

Wollenius har i sin latinska avhandling 1725 avbildat några pollettyper, som vi här återge.[8] Han har följande upplysningar om dem: Numro 1, som är den största, har rund form och är gjord av koppar. Kronan på den ena sidan anger, att gruvan på den tiden bearbetades med kunglig bekostnad, säger han. Men detta är felaktigt, ty Joel Gripenstierna innehade bruket som förpantning från och med 1675 till 1682 och förut och efteråt arrenderade Bergslaget detsamma. På den andra sidan läses: »1 LASS WASK». Denna pollett bör motsvara nr 96 i Rålambska samlingen.[9] Även nr 2 var av koppar men hade mindre format. Den visade också en krona på den ena sidan och på den andra inskriptionen: »1 STIGH KOHL». Beskrivningen av nr 92 i Tessins dagbok stämmer därmed. Vi ha hört berättas, säger Wollenius, att det vid samma tid funnits en annan sort med bokstäverna »1 STAFRUM GRUFWED». Men den ha vi icke sett. Emellertid återger han en sådan som nr 6. Jämför därmed nr 94 hos Rålamb. Numro 3, som Wollenius icke omnämner, återfinnes såsom nr 97 i Rålambska samlingen. Den har på ena sidan en kunglig krona och på den andra »1 LASS WASK». På nr 4, som även tillverkades av näver, finnes stämplat på den ena sidan »1 STIGH KOHL» och på den andra Bergslagets vapen: bergjärn och slägga. Se nr 89 i Rålambs samling. Den femte polletten stämmer med beskrivningen å nr 100 hos Rålamb. Den sista, som har årtalet 1688, påstår Wollenius vara mest bekant. Den var gjord av mässing och bar på den ena sidan Bergslagets vapen och den avtagande månen samt inskriptionen

»SAHLA BERGZLAGH» och på den andra »1 STAFRUM GRUFWED» samt bokstäverna S B och årtalet 1688 mellan dem. Den motsvarar nr 94 i Rålambs samling utom däri att de två små rosorna på sidorna om »1 STAFRUM GRUFWED» saknas på Wollenius' avbildning. Om det funnits flera polletter, visste icke Wollenius.

I den redan omnämnda katalogen över presidenten Gustaf Rålambs samling, sedermera såld till Riksbankens myntkabinett, finnes följande redogörelse för salapolletter:

»N:o 88. Sign. ☽ öfwerst och dherunder en Hammar och Slägga i Korss emällan 4. Rosor, omkring: SAHLA BERGZLAGH. Emällan 2:ne BlomsterQwistar och 2:ne Rosor: I. S:KOHL, SAHLA B. ♀ [Beskrivningen nedan nr 25. Pl. II: 1]

N:o 89. Hammar och Slägga i Korss uthan omskrifft. Emällan 3:ne små Rosor: I. STIGH. KOHL. ♀ [Beskr. nr 9. Pl. II: 2]

N:o 90. Hammar och Slägga uthi Korss emällan 4. lillior. Emällan 2:ne Lillior: I. STIGH KOHL W. H. af Mässing. 9/16. lodh. [Beskr. nr 5. Pl. II: 3]

N:o 91. Åttkantig Näfwer Polet: I. STIG KOL. 60. [Beskr. nr 2. Pl. II: 4]

N:o 92. En Kongl. Crona. Emällan 2:ne stora och en lijten Roos: I. STIGH. KOHL. ♀ [Beskr. nr 23. Pl. II: 5]

N:o 93. Hammar och Slägga i Korss emällan en lillia och 3:ne Rosor. Emällan 2:ne lillior och 3:ne Klöfwerblad: L. STAFRU. WEDH. Mässing. 3/8 lod. [Beskr. nr 3. Pl. II: 6]

N:o 94. Sign. ☽ öfwerst och dherunder en Hammar och Slägga i Korss emällan 4. Rosor, omkring: SAHLA BERGZLAGH. Emällan 2:ne BlomsterQwistar och 2:ne små Rosor: I. STAFRUM, GRUFWED emällan S. och B. är påstämplat 1688. Mässing 9/16 lod. [Beskr. nr 29. Pl. II: 7]

N:o 95. En Kongl. Crona. Emällan 3:ne stora Rosor: I. LASS WASK. ♀ [Beskr. nr 21. Pl. II: 8]

N:o 96. En Kongl. Crona. Emällan 2:ne stora Rosor: I. LASS WASK. ♀ [Jfr Wollenius nr 1. Pl. II: 9]

N:o 97. En Kongl. Crona. Emällan 2:ne stora och en lijten Roos: I. LASS. WASK. [Beskr. nr 22, men något olika. Pl. II: 10]

N:o 98. [Samma med liten skillnad]. [Beskr. nr 22. Pl. II: 11]

N:o 99. Hammar och Slägga i Korss. Emällan 3:ne små Rosor: I. LASS. WASK. ♀ [Beskr. nr 10. Pl. II: 12]

No: 100. Hammar och Slägga i Korss, dherunder Åhrtahlet 1682

stämplat. Emällan 3:ne små Rosor: I. LASS. WASK. ♀ [Beskr. nr 24. Pl. II: 13]
N:o 101. Åttkantig Näfwer Polett. Emällan 6. Rosor: I. LAS VASK, dherunder Hammar och Slägga i Korss. Frånsidan blanck. [Beskr. nr 1. Pl. II: 14]
N:o 102. Näfwer Polett: I. 1690. DAGS. WERKE. S. B. Frånsidan blanck. [Beskr. nr 33. Pl. II: 15]
N:o 103. Näfwer Polett: 1/2 1690. DAGS WERKE. Frånsidan blanck. [Beskr. nr 36. Pl. II: 16]
N:o 104. Emällan 3:ne stora och 4. små Rosor: I. TUNNA. ASKA. Frånsidan blanck. ♀ [Beskr. nr 6]
N:o 105. Emällan 2:ne stora och 6. små Rosor: I. ℞ ASKA. Frånsidan blanck. ♀ [Beskr. nr 12. Pl. II: 17]
Tillsammans 4.14./32 lod».

Fastän Sala bergslag redan 1660 övergått till att låta göra de flesta polletterna av metall, stämplades dock dagsverkspolletter av näver så sent som 1690, enligt nris 102 och 103 ovan. Vid en del mindre bruk, som t.ex. Färna och Larsbo[10], förekommo polletter med inskriften 1 KANNA ÖHL eller 1 STOP ÖHL. En del bruk hade ock ett visst myntvärde utsatt. Leijonanckars klädväveri hade polletter med påskriften 1 dr kmt och 8 öre kmt, och vid Reenstiernas mässingsbruk fanns det polletter med stämpeln: 20 öre, 10 öre och 5 öre. Vedevågs bruk gick ett stycke högre och utgav polletter, som gällde för 3 dr smt, 2 dr smt, 16 öre smt och 8 öre smt.

Silverbergslaget tvingades så småningom att även lämna kontant betalning för att få bönderna att leverera tillräckligt med kol och ved. Den 4 januari 1684 omnämnes i gruvprotokollet, att man visserligen gav polletter som betalning, då kolet avlämnades, men att man också fann det nödvändigt att ha penningar tillgängliga för att omedelbart inlösa en del koltecken, »därigenom att underhjälpa allmogen, på det de icke bliva förorsakade att söka andra utvägar, som Bergslagen nogsamt till detta försport». Den 4 april samma år beklagades på gruvstugan, att Bergslaget till följd av att bruksmagasin saknades icke kunde ge bönderna försträckning i varor annat än stundom med en del spannmål, och att man därför måste tillfredsställa dem med penningar. Så beslöts på gruvstugan den 5 februari 1685 att inlösa koltecken för minst 200 dr smt av fruktan för att allmogen eljest skulle gå ifrån bruket och föra sitt kol åt andra håll.

Den 9 i samma månad meddelades, att allmogen fick blott sex mark kopparmynt för kolstigen, och att missnöjet däröver var starkt. De lämnade kolpolletterna inlöstes nämligen med denna ringa summa. Landshövdingen, som nu var närvarande på gruvstugan, stödde bönderna, och därför gick Bergslaget med på att betala sju mark för det kol, som levererades, sedan kronoräntan erlagts, men detta skedde med villkor, att bönderna också ersatte Bergslaget lika mycket per stig för vad de komme att restera på utlagskolet. Och den 11 februari 1689 avsattes ej mindre än 1 000 dr smt till inlösen av koltecken.

P. Norberg.

[1] K.A., Bergsbruk, nr 368, vol. för 1636. Vid Falu gruva funnos näverpolletter 1628. — Alla uppgifter, som icke verifierats under texten, äro hämtade ur gruvtingsprotokollen. [2] B.K.A., Brev och suppliker, huvudserien 1663, fol. 388. [3] U.U.B., Handskrift s. 28. [4] K.B., Handskrift M. 262. Rubenius' anteckningar nu publicerade i Blad för bergshanteringens vänner, 23:e bandet, h. 3 (Falun 1938). [5] Några vedpolletter av näver finnas ej bevarade, men däremot en vaskpollett och ev. en kolpollett (pollettbeskrivningen nr 1—2) från perioden ca 1640—1660 och dagsverkspolletter från 1690 (nr 33 och 36). [6] Några fyrkantiga polletter äro ej bevarade, men inskriptionen återfinns, ehuru något annorlunda formulerad, i pollettbeskrivningen nr 5. [7] Refflad, rutrefflad eller inskriftsförsedd rand finns på flera polletter (jfr beskrivningen nr 27, 28, 32, 43, 45 och 47). [8] P.O. Wollenius, Argenti Fodinae ut et urbis Salanae succincta delineatio. Diss. Ups. 1725. [9] Beskrivning över den Rålambska samlingen (manuskript i Riksbankens myntkabinett, deponerat i Kungl. Myntkabinettet), del 3, s. 746—748; del 6 av samma manuskript innehåller teckningar av polletterna på s. 207 och 211. Ett äldre manuskript i Kungl. Biblioteket (Rålamb nr 144) är daterat 1729, men då Riksbanksmanuskriptet är fullständigare och ger bättre pollettbestämningar, har det genomgående citerats. Tessin har sedermera avskrivit denna lista så gott som oförändrad i sin dagbok (s. 1487 och 1488; fotostatkopia i B.K.A., Bergslagspolletter). [10] Jfr Stjernstedt s. 83—84.

2. Pollettbeskrivning 1636—1800.

Period I.
Ca 1640—1660.

1. 1 lass vask. Näver. Präglad med åttkantig stamp, 22 mm. Två bevarade exemplar mäta ca 28 mm, då pollettämnet varit större än stampen. Stjernstedt nr 20; Rålamb nr 101. Vask är benämningen på malm av sekunda kvalitet (Stjernstedt s. 121). Pl. III: 1.
Åtsidan: I/LA[ligatur]S/VA[ligatur]SK. På var sida om siffran en 8-bladig blomma. Nedtill bergjärn, korsvis överlagt med slägga; i övre och nedre korsvinklarna samt t.v. om bergjärnet och t.h. om släggan likaså en 8-bladig blomma; t.v. och t.h. om skaften en punkt.
Frånsidan: Slät.
Betr. bergjärnet och släggan som Sala silvergruvas märke, jfr A. Berghman, Bergsbrukets heraldiska emblem (Med hammare och fackla, 1932—33, s. 48—55). Staden fick sitt vapen den 15 april 1624, samtidigt som stadsprivilegierna.

2. 1 stig kol. 1660. Näver. Präglad med åttkantig stamp, 22 mm. Som framgår å s. 69, kände Rålamb denna näverpollett, men den föres av Stjernstedt (s. 171 nr 9) till Stora Kopparberg. Då han ej motiverat detta, upptas polletten här.
Åtsidan: .1./.STIG./.KOL./.60.
Frånsidan: Slät.

Period II.
Ca 1660—1675.

a. *Präglade enligt beslut den 23 september 1667.*

3. 1 stavrum ved. Koppar, 23 mm. Stjernstedt nr 8; Berch, Inledning til kunskapen om svenska mynt (manuskript i K. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens arkiv), 3: 10, nr 28. Pl. III: 2.
Åtsidan: Bergjärn, korsvis överlagt med slägga. I övre korsvinkeln ett blomornament, i de övriga en sexuddig stjärna. Kanten refflad.
Frånsidan: 1/STAFRŪ:/WEDH. T.v. och t.h. om siffran ett blomornament likt åtsidans; under andra radens första och sista bokstav samt nederst en treklöver. Kanten refflad.
Randen slät.
Berchs beskrivning överensstämmer ej till fullo — han skriver: ». . i messing En lika sådan [d.v.s med hammare och slägga] med 4 rosor omkring, [frånsida] 1 STAFRUM WEDH med rosor». Att han gjort sig skyldig till en förväxling av klöverblad med rosor förefaller troligare än att det skulle röra sig om en numera okänd variant.

1/2 stavrum ved. Koppar, 22,5 mm. Stjernstedt nr 9. Pl. III: 3. 4.
Åtsidan: Bergjärn, korsvis överlagt med slägga; i korsvinklarna fyra franska liljor. Kanten refflad.
Frånsidan: $\frac{1}{2}$/STAFRŪ:/WEDH. T.v. och t.h. om siffran ett blomornament; nederst en treklöver. Kanten refflad.
Randen slät.

b. *Präglade efter gruvrättens beslut av den 9 dec. 1671.*

1 stig kol. Mässing, koppar, 24,5—25 mm. Stjernstedt nr 1; Berch 5.
nr 29; Rålamb nr 90. Pl. III: 4.
Åtsidan: Som nr 4.
Frånsidan: 1/STIGH/KOHL./W:H: T.v. och t.h. om siffran ett blomornament. Kanten refflad.
Randen slät.

De mässingspolletter som den 9 december 1671 beställdes vid Avesta voro fyrkantiga, men texten (ehuru något annorlunda placerad) överensstämmer med den å nr 5, varför man kan anta, att den tillkom ungefär vid samma tidpunkt och att man vid Avesta ej utförde polletter exakt efter beställningen. Visserligen präglades enligt beslut den 5 maj 1682 kolpolletter, men dessa äro troligen identiska med nr 25 nedan. Enligt Rubenius ovan anförda anteckningar från 1662 synas fyrkantiga kolpolletter ha förekommit.
Stjernstedt (nr 2) uppger att då »Bergslagens märke är så ställdt, att kilhackan är till höger och hammaren till venster» (vilket är fallet med nr 2, 3, 8) är polletten präglad före 1674, »hvaremot sednare polletter, eller de efter 1681 tillverkade, hafva hammaren till höger och kilhackan till venster.» Han företer dock intet bevis härför. I sigillet från 1633 (jfr Berghman, a.a.s. 52—53) är bergjärnet ställt till höger och släggan till vänster; likaså i sigillet från 1700, där den avtagande månen tillkommit i vapnet. Man kan härav dra den slutsatsen, att järnets och släggans omvända placering i nr 24—27 nedan är beroende på en felkopiering vid stampens gravering.

c. *Ej närmare daterbara inom perioden.*

1 tunna aska. Koppar, 23,5—24 mm. Stjernstedt nr 12; Rålamb 6.
nr 104. Pl. III: 5.
Åtsidan: 1/TUNNA/ASKA. T.v. och t.h. om siffran en stor fembladig blomma; t.v. och t.h. om sista raden en liten d:o; nederst en stor

blomma, omgiven av två små, samtliga av samma typ som de föregående. Kanten refflad.
Frånsidan: Slät, men kanten refflad.
Randen slät.
Nr 6—8 ha visserligen ingenting som karakteriserar dem som tillverkade för Sala silvergruva, men äro nämnda i samtida protokoll.

7. 1/2 tunna aska. Koppar, 23,5 mm. Stjernstedt nr 13. Som nr 6, men $\frac{1}{2}$. Pl. III: 6.

8. 1/2 tunna aska. Som nr 7, men frånsidan helt slät utan reffling.

9. 1 stig kol. Koppar, 23—25 mm. Stjernstedt nr 2; Rålamb nr 89; Berch nr 26; Wollenius nr 4. Att — som Wollenius uppger — denna pollett också skulle ha tillverkats i näver är troligt, ehuru inga exemplar i detta material bevarats till våra dagar. Pl. III: 7.
Åtsidan: Bergjärn, korsvis överlagt med slägga. Kanten refflad.
Frånsidan: 1/STIGH/KOHL. T.v. och t.h. om siffran samt nederst en liten 5-bladig blomma. Kanten refflad.
Randen slät.

10. 1 lass vask. Koppar, 24 mm. Stjernstedt nr 21; Berch nr 27; Rålamb nr 99. Pl. III: 8.
Åtsidan: Som nr 9.
Frånsidan: 1/LASS/WASK. T.h. och t.v. om siffran samt nederst en liten blomma. Kanten refflad.
Randen slät.
I Kungl. Myntkabinettets samling finnes ett i tenn gjutet, rödfärgat exemplar av denna pollett, möjligen en samtida förfalskning.

11. 2 fjärdingar aska. Koppar, 24 mm. Stjernstedt nr 14. Pl. III: 9.
Åtsidan: II/ ℞^{R}/ASKA. T.v. och t.h. om siffran en liten fembladig blomma, t.v. om tecknet en stor fembladig d:o, t.h. om detsamma 2 små d:o, stolpvis ställda, nederst en stor d:o, omgiven av 2 små. Kanten refflad.
Frånsidan: Slät, men kanten refflad.
Randen slät.
Beträffande tolkningen av tecknet ℞ äro meningarna olika; Stjernstedt föredrar »mark», Berch (nr 5: vid beskrivningen av en pollett

som synbarligen är densamma som nr 12) »fjärding». Viktenheten »mark» verkar orimligt låg och har därför ej använts.

1 fjärding aska. Koppar, 24 mm. Stjernstedt nr 15; Berch nr 5; Rålamb nr 105. Som nr 11, men I. 12.

4 fjärdingar aska(?). Koppar, 23,5 mm. Stjernstedt nr 16. Avbildad men ej beskriven hos Rålamb. Pl. II: 18, III: 10. 13.

Åtsidan: IIII/℞^{R}. T.v. om tecknet en stor 5-bladig blomma, t.h. 2 små d:o, stolpvis ställda. Kanten refflad.

Frånsidan: Slät, men kanten refflad.

Randen slät.

Då de under 13—20 beskrivna polletterna ha samma vikt- eller måttecken som nr 11—12, är det möjligt, att det även här rör sig om aska.

4 fjärdingar aska(?). Koppar, 22—23 mm. Som nr 13, men mindre; frånsidans kant saknar reffling. 14.

I S. Svenssons samling (tillhörig Svenska Numismatiska Föreningen och deponerad i Kungl. Myntkabinettet) finnes ett i tenn gjutet, rödfärgat exemplar av denna pollett. Jfr nr 10.

2 fjärdingar aska(?). Koppar, 23 mm. Stjernstedt nr 17. 15.

Åtsidan: Som nr 13, men II och t.v. och t.h. om siffran en liten blomma.

Frånsidan: Som nr 13.

Randen slät.

Ehuru Stjernstedt i sin beskrivning säkerligen avsett just denna pollett och ej någon variant, har han beskrivit den något oriktigt — sålunda har han glömt den stora blomman samt de 2 små t.v. och t.h. om siffran.

Som nr 15, men 21,5—23 mm; frånsidans kant saknar reffling. 16.

1 fjärding aska(?). Koppar, 23,5 mm. Stjernstedt nr 18. 17.

Åtsidan: 1/℞. T.v. och t.h. om siffran en stor 5-bladig blomma, ovanför densamma en liten blomma eller punkt; t.v. om tecknet en stor 5-bladig blomma, t.h. 2 små blommor, stolpvis ställda.

Frånsidan: Slät, men kanten refflad.
Randen slät.
Även här har Stjernstedt gjort sig skyldig till några misstag vid beskrivningen — han har glömt blomman eller punkten ovanför siffran samt oriktigt beskrivit den stora och de små blommorna t.v. och t.h. om tecknet som punkter. Någon variant kan det ej vara fråga om.

18. 1 fjärding aska(?). Koppar, 23—25 mm. Som nr 19, men frånsidans kant saknar reffling.

19. 1/2 fjärding aska(?). Koppar, ca 20 mm. Stjernstedt nr 19.
Åtsidan: $\frac{1}{2}$/ ℞ : T.v. och t.h. en fembladig blomma. Kanten refflad.
Frånsidan: Slät, men kanten refflad.
Randen slät.
Blommorna äro placerade något längre ner än Stjernstedt gör gällande.

20. 1/2 fjärding aska(?). Koppar, 19,5 mm. Stjernstedt nr 19 anm. Pl. III:11.
Som nr 19, men frånsidans kant saknar reffling; i stället finnas flera otydliga tecken samt två sammanbundna, åt v. lutande bokstäver *HJ*(?). Troligen rör det sig om en ompräglad pollett, varför tecknen och bokstäverna ej ha något att göra med Sala silvergruva. I Kungl. Myntkabinettets samling finnes ett i tenn gjutet, rödfärgat exemplar av denna pollett. Jfr nr 10.

Anm. Nr 11—20 ovan ha inga särskilda kännetecken, som karakterisera dem som polletter från Sala. Då varken Rålamb, som, enär han levde närmare den tid, då dessa polletter cirkulerade, måste tillmätas den största trovärdigheten, eller Stjernstedt (Rålamb nr 104—105; Stjernstedt s. 125) tvekat att föra dem dit, ha de medtagits i denna förteckning. Deras enkla utseende (särskilt då nr 13—20) gör det troligt, att de tillhöra den äldre perioden 1660—1675.

Period III. *Johan Gripenstierna innehar bruket som förpantning från Kronan 1675—1682.*

21. 1 lass vask. Koppar, 29 mm. Stjernstedt nr 23; Wollenius nr 1; Berch nr 19; Rålamb nr 95 och 96. Den hos Wollenius avbildade

polletten saknar dock, liksom nr 96 hos Rålamb, blomman längst ner på frånsidan. Pl. III:12.

Åtsidan: Sluten kunglig krona, perspektivistiskt sedd; kronringen prydd med 5 stora ädelstenar, mellan vilka mindre dylika, ställda stolpvis 2 och 2; 5 byglar, varav de 2 yttre och de 2 inre prydda med 6 pärlor, den mellersta med 4; överst korsglob. Kanten refflad.

Frånsidan: Som nr 10, men siffran och texten större; blomman 5-bladig och större.

Randen slät.

1 lass vask. Koppar, 22 mm. Stjernstedt nr 24 (denne har felaktigt beskrivit blomman längst ner på frånsidan); Wollenius nr 3; Berch nr 18; Rålamb nr 98. Pl. III:13. 22.

Åtsidan: Som nr 21, men de 2 yttre och de 2 inre kronbyglarna prydda med 5 och den inre kronbygeln med 2 pärlor.

Frånsidan: Som nr 21, men nederst en 4-bladig blomma.

Randen slät.

1 stig kol. Koppar, 22—22,5 mm. Stjernstedt nr 3; Wollenius nr 2; Berch nr 17; Rålamb nr 92. Det av Wollenius avbildade exemplaret saknar dock blomman nederst under texten. 23.

Åtsidan: Som nr 22.

Frånsidan: 1/STIG/KOHL. I övrigt som nr 21.

Randen slät.

Kontramarkering 1682. Period IV.

1 lass vask 1682. Koppar, 23,5—24 mm. Stjernstedt nr 22; Wollenius nr 5; Rålamb nr 100. Pl. III: 14. Som nr 10, men i åtsidans nedre korsvinkel inom oval med upphöjda siffror 16/82. 24.

Denna kontramarkering bevisar tydligt, att nr 10 måste ha präglats under period 2; man har sedan begagnat sig av ett restlager, då gruvan återgått i Bergslagets ägo.

Anm. Stjernstedt uppger, att vid en auktion 1851 försåldes en avgjutning i tenn av nr 4 ovan med årtalet 1682 instämplat på åtsidan med upphöjda siffror i särskild stämpel.

Period V.
Ca
1682—1688.

a. *Ej närmare daterbara inom perioden.*

25. 1 stig kol. Koppar, 25 mm. Stjernstedt nr 4; Berch nr 1 (hans återgivande av texten är dock ej fullt korrekt); Rålamb nr 88. Möjligen kan det vara denna pollett, vars utgivande beslöts den 5 maj 1682, ehuru några mässingsexemplar ej numera äro kända. Betr. denna och tre följande polletters datering, jfr nr 5. Pl. III: 15.
Åtsidan: SAHLA BERGZLAGH. Mellan och efter orden en liten 5-bladig blomma; överst en avtagande måne med ansiktsliknande profil, v. sida; därunder en slägga, överlagd med bergjärn; i korsvinklarna 4 små 5-bladiga blommor. Kanten refflad.
Frånsidan: 1/S:KOHL/SAHLA/B: T.v. och t.h. om siffran en gren med tre blad och en uppåtriktad kvist, på vilken en 5-bladig blomma; nederst t.v. och t.h. om bokstaven en 5-bladig blomma. Kanten refflad.
Randen slät.

26. 1 stavrum gruvved. Mässing, 23 mm. Stjernstedt nr 10. Möjligen var det denna pollett, vars tillverkande beslöts den 12 april 1683. I kontramarkerat skick (jfr nr 31—32) finns den hos Wollenius och Rålamb.
Åtsidan: Som nr 25.
Frånsidan: 1/STAFRUM/GRUFWED/, 5-bladig blomma, S, två små blommor, stolpvis ställda, B, 5-bladig blomma; t.v. och t.h. om siffran en gren som å nr 24. Kanten refflad.
Randen slät.

27. 1 stavrum gruvved. Koppar, 26 mm. Stjernstedt, Tillägg till beskrifning öfver svenska polletter (Numismatiska Meddelanden IV, Sthlm 1877), s. 36 nr 1. Som nr 26, men större och med snedrefflad rand. Pl. III: 16.
I Kungl. Myntkabinettets samling förvaras ett i tenn gjutet, rödfärgat exemplar av denna pollett. Jfr nr 10.

28. 1 stavrum gruvved. Koppar, 26,5 mm. Stjernstedt, sist a.a. nr 2. Som nr 27, men randskrift: SOLI DEO GLORIA; mellan orden en 6-uddig stjärna. Utan tvivel måste den säregna randskriften ses som ett led i försöken att hindra de talrikt förekommande pollettförfalskningarna. Samma inskription förekommer dock som inre omskrift å en pollett från 1667, avbildad hos Rålamb 6, s. 211 nederst.

b. *Daterade eller kontramarkerade* 1688.

1 tunna kol 1688. Koppar, 24 mm. Stjernstedt, Beskrifning ... 29.
nr 6; Rålamb nr 56. Pl. III: 17.

Åtsidan: Tunna, ovanifrån perspektivistiskt sedd och sammansatt av 10 lodrätt ställda bräder, varöver upptill 3, på mitten 2 och nedtill 3 vågrätt ställda linjer, markerande tunnband; t.v. KO, t.h. HL; på bägge sidor ovan- och nedanför dessa bokstäver en fembladig blomma; överst fembladig blomma, 1, fembladig blomma, TUNNA, nederst längs kanten 1688. Blommornas blad äro bildade av små cirklar och ej av samma typ som på ovan beskrivna polletter. Kanten refflad.

Frånsidan: Slät, men kanten refflad.

Randen slät.

1/2 tunna kol 1688. Koppar, 23,5—25 mm. Stjernstedt nr 7; Rå- 30.
lamb nr 57. Pl. III: 18.

Åtsidan: Som nr 29, men $\frac{1}{2}$; de stora blommor som omge siffran äro dock av samma typ som beskrivits i nr 5 ff; de andra blommorna äro små och likaså av den typ som beskrivits i nr 5 ff.

Frånsidan: Som nr 29. (På ett i S. Svenssons samling förvarat exemplar ses spår av årtalet 1688 även nederst på frånsidan.)

Randen slät.

Nr 29—30 ha av Stjernstedt förts till Sala, medan Rålamb (s. 741; även avbildade i del 6, s. 203, nr 3—4) ansett dem höra hemma i Garpenbergs Bruk. Ingen verklig bevisföring företes av någondera av författarna, varför de med viss tvekan upptagits här.

1 stavrum gruvved 1688 (kontramarkering). Mässing, koppar, 31.
24—25 mm. Stjernstedt nr 11; Wollenius nr 6 (de två blommorna längst ner på åtsidan saknas dock på dennes avbildning); Rålamb nr 94. Pl. IV:1.

Som nr 13, men nederst å frånsidan mellan bokstäverna instämplat inom oval med upphöjda siffror 16/88.

1 stavrum gruvved 1688 (kontramarkering). Mässing, 24,5 mm. 32.
Som nr 31, men randen rutrefflad.

Period VI. Ca 1690—1743.

33. 1 dagsverke 1690. Näver, 23 mm. Stjernstedt nr 30; Rålamb nr 102. Pl. IV: 2.
Åtsidan: ·1·/1690/DAGS/WERKE/S ·⁚· B. Pärlrand.
Frånsidan: Slät.

34. 1 dagsverke 1690.Koppar, 24,5 mm. Stjernstedt nr 31. Som nr 33, men på frånsidan pärlrand.
Randen slät.
I Kungl. Myntkabinettet förvaras en avgjutning i bly med slät frånsida. Jfr nr 10.

35. 1 dagsverke 1690. Koppar, 25,5 mm. Stjernstedt nr 32. Som nr 34, men randen snedrefflad, frånsidan slät. Bevarade exemplar synas samtliga vara ompräglade kopparmynt.

36. 1/2 dagsverke 1690. Näver, 23 mm. Stjernstedt nr 33: Rålamb nr 103. Pl. IV:3.
Åtsidan: 16 $\frac{1}{2}$ 90/DAGS/VERKE/ ·⁚· Pärlrand.
Frånsidan: Slät.

37. 1/2 dagsverke 1690. Koppar, 26 mm. Som nr 36, med randen snedrefflad; det i Riksbankens samling (deponerad i Kungl. Myntkabinettet) förvarade exemplaret är ett ompräglat kopparmynt. I Kungl. Myntkabinettet förvaras ett i tenn gjutet, rödmålat exemplar. Jfr nr 10.

De under nr 35 och 37 beskrivna exemplaren äro som nämnts ompräglade kopparmynt, närmare bestämt 1/2 öre s.m. från 1720-talet. Detta visar, att gruvstyrelsen åtminstone under denna tid ej tvekat att begagna gamla stampar, och detta utan att förse polletterna med kontramarkering. Om även andra typer ompräglats går ej att utröna — i alla händelser är det tydligt, att polletter präglades och begagnades även under den skenbart »tomma» perioden 1691—1743.

Period VII.

Kontramarkeringar 1744.

38. 1 lass vask.Koppar, 23,5—25 mm. Strokirk, Fortsättning af ... Stjernstedts ... beskrifning öfver svenska polletter (Numismatiska Meddelanden XII, Sthlm 1890), s. 64 nr 1. Pl. IV: 4.
På frånsidan till nr 25: LAS:WASK/1744 med nedsänkta bokstäver. Två varianter med smalt resp. brett W.

1 lass vask 1744. Koppar, 29 mm, Stjernstedt nr 25. Som nr 21, men nedtill på åtsidan under kronan årtalet med nedsänkta bokstäver. Pl. IV:5. 39.

1 lass vask 1744. Koppar, 22 mm. Stjernstedt nr 26. Som nr 22, men nedtill på åtsidan kontramarkering som på nr 39. 40.

1 stig kol 1744. Koppar, 25 mm. Stjernstedt nr 5. Som nr 26, men nedtill på frånsidan mellan rosorna årtalet med nedsänkta bokstäver. 41.

a. *Sala gruva.*

Period VIII. Omkr. 1800.

1 1/2 lass vask. Koppar, 27—27,5 mm. Strokirk nr 5. Pl. IV: 6. 42.
Åtsidan: SALA/GRUFVA/1 1/2/LASS/WASK. Pärlrand.
Frånsidan: Slät.
Randen rutad.

1 1/2 lass vask. Koppar, 26 mm. Strokirk nr 6. Som nr 42, men präglad med något olikartad stamp med bredare W. 43.

1 lass vask. Koppar, 27—28 mm. Stjernstedt nr 29. Som nr 42, men 1 och med slät rand. 44.

1 lass vask. Koppar, 27—28 mm. Strokirk nr 3. 45.
Åtsidan: Som nr 44, men LASS WASK på en rad.
Frånsidan: Slät.
Randen rutad.

1 lass vask. Koppar, 26—26,5 mm. Strokirk nr 4. Pl. IV: 7. 46.
Som nr 45, men präglad med något olikartad stamp med bredare W.

b. *Sala hyttor.*

1 1/2 lass vask. Koppar, 27,5—28 mm. Stjernstedt nr 27. 47.
Åtsidan: SALA/HYTTOR/1 $\frac{1}{2}$/LASS/WASK. Pärlrand.
Frånsidan: Slät.
Randen rutrefflad.

48. 1 1/2 lass vask. Koppar, 26—26,5 mm. Strokirk nr 2. Pl. IV:8. Som nr 47, men präglad med något olikartad stamp med bredare W och längre avstånd mellan de två radernas bokstäver.

49. 1 lass vask. Koppar, 28—28,5 mm. Stjernstedt nr 28.
Åtsidan: Som nr 43, men 1 samt LASS WASK på en rad.
Frånsidan: Slät:
Randen rutrefflad.

Denna period utgör den sista med reguljärt utgivande av polletter. Strokirk (s. 64) påpekade dock, att i en kontramarkering på åtsidan till en skilling från 1819 står: 3 kronor, varunder SALA, nederst 1826. Detta är, såvitt förf. vet, det sista säkert belagda årtalet i pollettserien från Sala silvergruva.

Lars O. Lagerqvist.